

Engelen.

Den 25sten Augustus 1898 bezocht ik deze gemeente. Ik reed van 's Bosch over Othter naar Engelen; van daar naar Bokhoven; vervolgens naar Hedikhuisen (de Haarsseeg); toen naar Heerpt; en van daar over Haarsseeg en Nijmen weer terug naar den Bosch.

Naar Engelen rijdende, had ik van uit de poort een aardig gezicht op de eerewacht (10 ruiters en 8 velocipedisten), de harmonie (die uit Ammerzoden, was voor deze gelegenheid geëngageerd), de schoolkinderen en op een groote troep volk, welke mijne komst op den linker Dijk zedijk stond af te wachten. - In optocht ging het naar het Gemeentehuis, nadat de commandant der eerewacht (een klerk van den burgemeester op diens afdelingskantoor) mij welkom had geheeten.

Op het netjes versierde raadhuis vond ik B. en W. met drie raadsleden; vóór het raadhuis bevonden zich de schoolkinderen, die mij een welkomstlied bezongen, voor deze gelegenheid expresfelijk vervaardigd door den pastoor der gemeente; toen ik later vertrok zongen de kinderen een liedje ter eere van H. M. de Koningin Regentes!

Op mijne audientie verscheen Jhr. Kam, die een gezellig praatje kwam maken; - de pastoor, van wien ik vernam, dat het oorspronkelijk moederhuis van de zusters uit de Postelstraat, het huis is waarin de zusters van Lourdes nu haar pensionaat hebben; dat huis staat nog onder de leiding van de Postelstraatsche zusters; in het pensionaat zijn 40 pensionairen, die f 130.- pension betalen.

Het hoofd der school Masf, een goedge dikzak, had zich veel moeite gegeven om mij feestelijk te ontvangen, iets, waarvoor ik hem mijn dank betuigde. -

Het gaat den menschen in Engelen slecht; meest allen zijn zij kleine landbouwers; de meeste gronden in Engelen behooren aan uitwonende eigenaren; deze verpachten die gronden als hooiland; op die verpachtingen komen de zandboeren uit 20, soms 30 gemeenten hooi te koop. Dienengevolge moeten de bewoners van Engelen

Engelen.

zelve steeds zeer duure koopen.

De gemeente Engelen heeft ± 58 H. A. in eigendom; meest laag of slecht land; als de gemeente geld heeft, laat zij daar veel werken, uitsluitend om de gronden te verbeteren, niet om werk te verschaffen; in 1897 werd daaraan ± f 1200.- besteed. - Die 58 H. A. worden niet gehooid; het vee van de geheele gemeente wordt daarop ingeschaard.

Per huishouden mag men drie schaar inscharen tegen f 84.-; later werd bepaald, dat wie drie schaar heeft, vier schaar mag weiden; feitelijk kost het schaar dus f 21.-. Op die gemeenteweide moeten feitelijk alle bewoners van Engelen bestaan; door dat er te veel vee in de weide komt, ontbreekt zeer dikwijls voldoende voedsel voor het vee.

De vroegere burgemeester van Engelen, de Bekker, schijnt zich eertijds aan hem door overvloed van Hoey-Smith te Wierbaden ten behoeve van Engelen 2 armen verstrekte gelden te hebben vergeepest.

Onze ambtenaar stuurde hem vijftien redde f 500.- uit den desolaten boedel; dat geld ligt nog op het gov. vernement. Ik besprak deze zaak met den burgemeester; deze wilde het geld niet aanvaarden, tenzij men hem waarborgde tegen een eventuele procedure met de Bekker; iets, dat ik natuurlijk niet kan.

Ik ging bij den burgemeester Murray; daar vond ik zijn ouden vader, eertijds ontvanger van Engelen. Toen de drankwet kwam, liet Murray zijn ontvangerschap zwaren, om zijn herberg te kunnen aanhouden; toen de jonge Murray burgemeester werd, werd de herberg voor goed gesloten.

De Murray's, descendents van een Engelsch officier, wonen sinds ± 1600 te Engelen; zij waren steeds in de Regeering; hun naam komt voortdurend onder oude stukken voor. Toen eertijds Engelen en Vlijmen vereenigd waren, was de overgrootvader van den burgemeester Schout van Engelen. Engelen heeft veel verloren door de werken aan de

Engelen.

Diese; vroeger leverde het de looppaardsch; ieder jaard, dat destijds in Engelen was, verdiende jaarlijks met togen f 250.- tot f 300.- behalve dat, kon het toch ook zijn gewone werk doen!

Vergunningrechten, door den gemeentebode opgehaald, waken eerst in juni geboekt, collectief. -

Onder gelijk artikel als de rechten wegens verrichtingen van den ambtenaar van den burgerlijken stand, worden ook de betaalde zegelgelden verantwoord.

De huishuur van drie personen is collectief geboekt. Ook die van pacht van hooi en van gemeenteweide zijn collectief geboekt bij ontragsbedragen van één dag.

Secretarie

Inhuuringslijsten worden niet geregeld bezien en afgekondigd.

Den 10 Augustus 1902 kwam ik weer in Engelen; ik reed van den Bosch er heen, ging te huis onblijven, en berocht in den middag nog Alemen Empel.

Op het raadhuus vond ik den burgemeester met den wethouder van der Sprint; de andere wethouder - Kempenaars - lag op sterven. -

Ik begon, met Murray en van der Sprinter een wandeling te maken langs het kanaal Engelen - Zlenriellenwaard, welk kanaal 1 Juli 1902 in gebruik zal worden genomen. - We wandelden tot aan de schutkolk, 90 el. lang, passeerden daar het kanaal, liepen langs den Zlenriellenwaard en den vroegeren mond van de Dize, naar den tegenwoordigen mond, en de thans gebruikte wordende schutklein (gelegen in het fort Crevecoeur), en vervolten naar Engelen terug. Even voorbij de plaats, waar in der tijd de kreek van Jhr Kramshond, passeerde ik het nieuw gegraven kanaal weer langs het van Kijkswege aldair kastelaas bediend veer. De veerman vond, dat het er nog al druk was, hij had in Mei 3100 menschen overgezet, dat is 100 per dag.

Op het raadhuus teruggekend, verbleef ik alidientie aan den pas uit hantsdes teruggekomen pastoor, die zijne afwachting kwam maken

Engelen.

Alvorens te vertrekken ging ik even tev. huize van den burgemeester diens oudsten vader gaaden slag zegeven. Tot mijn leedwezen bemerkte ik toen, dat men er op gerekend had, dat ik daar zou ontbijten; ik vond er een ontbijt klaar staan. Ik maakte er geen gebruik van. —

Burgemeester Murray deelde mij mede, dat hij van af zijne benaeming tot burgemeester jaarlijks f 300 had gekregen van Meester van Slaey & Smith te wien beiden ten behoeve van de armen van Engelen. De reden van die giften wist hij niet. — Verleden jaar had hij niets meer gekregen; naar hij vernomen had, zou Mevrouw van Slaey-Smith verleden zijn.

Den 14 Mei 1906 kwam ik weer in Engelen; van uit den Bosch had ik eerst Empel bezocht; van Engelen ging ik nog naar Slijmen, en keerde van daar naar den Bakhaven.

Ik verleende audientie aan den ouden heer Murray, den vader van den burgemeester; die 80-jarige oude heer houdt zich byzonder goed; — daarentoos kwam pastoor Bfeler zijne opwachting maken. Een van de twee lieven dochters is byonders te vertellen. —

Bij de raadsverkiezing in 1905 moest er gestemd worden; de candidaat van de tegenpartij (een ontboden dokter) verloor acht van de twee en dertig stemmen (er zijn 32 kiezers in Engelen).

Op de gemeentewiel werden thans vier schaar opgeweid voor f 72. — De gemeente laat jaarlijks nog vrij veel op de gemeente verwerken ten einde des ofronfens te verbeteren. Het geheele gemeentelijk bezit is ± 60 fl. a. groot; verdeeld in drie blokken; op ieder blok loopen de bestuurlingen een dag of tien. Het is zeer lastig, dat men geen hebben mag zelden over den polderweg, om het ve te keeren; men is dat overdoor gedwongen, om het ve nachten dag door boeders te doen bewaken, het geen zeer kostbaar is. Men hoort door mijne bescheidenheid onthefping te verkrijgen van de betrokken verbodsbepaling van het politiel reglement op de wegen; ik durfde daar geen uitzicht op geven.

Ten gevolge van den nieuwen Marsmand is het wei-

Engelen.

land zeer in waarde achteruit gegaan, omdat vooral het hoog liggende land geen winterbeveiliging meer krijgt. Men is voornemens om in den linker Dierse dijk afs de greets van den Bosch en Engelen, twee inlaatshuizen te maken (een sluis met twee sluis openingen); door de iene zal het Bossche veld, door de andere de polder van Engelen, de Slijmense buitenpolder enz. moeten bevoeid worden; de eerbijds ontworpen inlaatsluis te Bakhaven zou dan achterwege blijven. De zaak schijnt nog daarop af te duiken, dat er een loeleidingskanaal, ~~hervormde~~ zou moeten gemaakt worden van tamelijke lengte, terwijl er vrij kostbare ~~afopaving~~ van eenige heetvelden grond zou moeten plaats hebben.

Alvorens te vertrekken ging ik even kennis maken met de vrouw van den burgemeester (eene zuster van Godschalen, den burgemeester van Berlicum); ~~de zuster~~ zij heeft een aller aardigst klein jongertje van ± 14 maanden. — Ik dronk bij haar een kop koffie, van een geried gemaakt klein ontbijt (brood en asfentony) maakte ik geen gebruik. —

Den 22 April 1910 kwam ik weer in Engelen; ik was tevoren in Empel en in Bakhaven geweest. —

Ik verleende audientie aan Pastoor van den Acker, een witheer van ~~Waalwijk~~, en aan den ouden Murray, den 84-jarigen vader van den burgemeester; de twee kwamen eenbondig hunne opwachting maken; Murray houdt zich kras, al verloor hij ook voor enige jaren een oog, verwardelijk ten gevolge van een, eenmaal hem beaerte.

De gemeenteraads vacaturen worden gewoonlijk bij enkele candidaatstelling aangemild. Er is een onrust staker in de gemeente, ^{Douwman} een dokter, Schoonman van den gemeente ontwa. ger. Kusters, opzichter voor de eigendommen van Timmermans uit Waalwijk; dat heer is wel eens lastig bij raadsvacaturen, en maakt veel eens een stemming voo de adelijk.

Gemeente heeft een uitgebreid grondbezit; is deswege op het oogenblik in een procedure gewikkeld met Blommesteey uit Slijmen over het bezit van een stuk water, de Zaarige. naamot. Men is deswege zeer op Blommesteey gebeten.

Burgemeester beloofde mij een gedetailleerd staat

Engelen.

aan te leggen omtrent de exploitatie der gemeentelijke bezittingen, met een kaart. Als men de procedure tegen Hammersteeg won, wilde men den Appeldijk slechten, en met den afkomenden grond eenige stecharden van het meer dicht werken. — Gemeente tracht voortdurend den toestand van de landerijen — oornamelijk veel kuilen en gaten — te verbeteren; $\frac{1}{3}$ zou thans mooi land zijn. —

Opelublijg, dat het arrondissement nog al fondsen heeft, want er worden dikwijls nog al zulke rischen gesteld; het nu toe behoeft gemeente niet bij te springen.

Sinds 1880 ging de opbrengst van de gronden in den polder voortdurend achteruit; in 1880 werd de dijke van Balhoven naar Engelen zoo veel verhoogd, dat er geen water meer over kwam; van toen af kon de polder nog maar alleen water krijgen door het Heilighuisensche Sas en over den Balhovenschen overlaat. Het meeste slib kwam echter niet van de Maas, maar van het Waalwater; van 1880 kwam er soms op een winter zoveel slib, dat het iemond over de schraenen liep; dat alles is nu echter gedaan; voortdurend gaat de opbrengst van het land achteruit; er groeit haast geen gras meer, en toch wordt die grond nog tweemaal 3 jaars gehooid! zoo maakt de waarde wel sterk verminderen! — Men vrees, dat de irrigatiesleuis aan den Bardeappeldijk niet voldoende verbetering zal brengen; het water voor die sleuis kan nooit zoo vet zijn, als wanneer het direct uit de Maas getapt werd.

De Heeren Timmermans uit Waalwijk koopen, ten behoeve van hunne asservantie, alle gronden op, die te koop komen; zij zijn thans eigenaren van ± 30 hl. A. grond. Vroeger konden de bewoners van Engelen daarvoor koopen, op de toemaat hun vee weiden; thans is dat helaas het geval niet meer; de Heeren Timmermans weiden thans zelve vee, dat zij van elders laten aankoopen; dien ten gevolge is er 30 hl. A. toemaat 3 jaars minder beschikbaar dan vroeger, en moeten de menschen uit Engelen het met 20000 hl. A. minder doen; zij jagen daardoor bij de verpachting, gen. nog meer dan vroeger, de pachtprijken wel te hoogen naar boven!

Hoovens te verbeteren ging ik de vrouw van den burgemeester.

Engelen.

ter even gaeden daar zeggen; de menschen hebben thans 2 kinderen, jongens van 5 en 10 jr; die kinderen zullen het den 25 jarigen grootvader Murray nog wel eens erg druk maken.

Den 12^{den} Juli 1885 kwam ik weer in Engelen; tevens had ik Eupel bezocht.

De economische toestand van de menschen is niet slecht; er zijn zeker 25 boeren met 3 of 4 koeien; die ver., dienen niet zoo veel, dat hun huishouden bestaan kan op het boerenbedrijf; ze moeten er wat bij doen: de een heeft een winkelje; een ander is tevens mandenmaker; een derde gaat werken in den Bosch. — Het is doos jammer, dat de scheepvaart merkelijk stop gaat is; daar werkten 15 menschen.

Sinds Vanuitmans, de schoorsteen van den gemeente ont., vanoyer Kusters failliet ging, is de rust in de gemeente meer gekend; men merkt niets meer van partyschappen; de afbedende raadsleden werden nog pas bij enkele candidaatstelling opgekozen verhoord.

Achterstand bij den ontvanger is niet meer zoo groot sinds gemeente besloot, dat de menschen niet meer moegen pachten al., voens de achterstallige schuld aangetreurd te hebben.

Veldewachter deuyk niet; heeft heel ijver maar geen tact. Mr Vandam heeft in 1888 tijdens eene vacature van secreta., is ongeveer al het oudere archief ingepakt en mede naar den Bosch genomen; men heeft daaraan sinds niets meer opgehoord; wat eigenlijk naar den Bosch is gegaan, weet men niet.

Procedure met Hammersteeg over de Maas is niet een da., ding geëindigd, waarbij gemeente haar doel bereikte; de slechte werke afgepakt; $\frac{3}{4}$ hl. A. water werden aangev., plempt; $5\frac{1}{2}$ hl. A. vol gaten in keulen werden uitgehoopt en geëgaliseerd; kosten ongeveer f 5.700. — Op het moment heeft gemeente geen geld, om nog veel tot verbetering van hare bezittingen te doen. Gemeente besit ± 160 hl. A. waerop ± 100 schaar gerveid worden; bereidmen worden enkele percelen jaarlijks gehooid en na gerveid.

Irrigatiesleuis bij de Bardeappeldijk voldoet niet aan de verwachting; er komt slechts Dinswater binnen. Vermoedelijk zal een tweede irrigatiesleuis gebouwd worden een voor Balhoven

Engelen.

Den 28 Juli 1919 berocht ik per auto van uit den Bosch de gemeenten Ellichielsgestel, Vught en Inoplen. Ook hier gebruik aan woningen; voorloopig laat men dat op zijn beloop.

Drie raadsleden bij laatste Raadsverkiezing uitgeworpen.

De gemeenteraadsleden brengen thans f 89 48.50 op. Loyaliteiten met Blommesteeg over het inlaten van water door de sluis ~~aan~~ in den Wiese dijk, die sluis wordt te wijl open gezet, deen stroomt het water de sterke in; ^(dijk bestrijpt met een kanaal) opvoert zich zelf een kanaal, en vart den los gespaelden grond mede naar „het Meer“, een 40 à 50 el. A. waterplas van Blommesteeg; deze plas is nu reeds voor de helft verland. Van daar dat Blommesteeg voortdurend aandringt op het inlaten van water!

De gemeente veldwachter is nog altijd even ongeschikt, absoluut geen talent; de burgemeester klaagt erover hem.

Burgemeester heeft nog steeds groote moeilijkheden met den deminee, over de kosten van verpleging van armen; naar mijn mening is de burgemeester in zijn recht.

Het zoe voor Engelen van groot belang zijn, wanneer de palen in het voorjaar wat vroeger zijn water kwijt was; 1 April is te laat.

De maasmonduwen namen het vette winterwater weg, en verlaagden den waterstand's zomers, door verlooping van den stand van het grondwater, tot groot ongerief van hen, die 3 zomers een moeten weiden.

Tegevoerd Engelen werd door Adeline Olthoff een beendruvelfabriek opgericht, van welke men in Engelen veel last en ongemak (stank) heeft; Olthoff kwam uit Antwerpen, waar hij vroeger een zeepfabriek had.

De zandkooi van Gastelie ligt achter „het Meer“, door het vele werken van Blommesteeg om land aan te winnen, kijdt Gastelie groote schelde. —

Den 11 Juni 1923 berocht ik Engelen. Heeswijk

Engelen.

en Dintker.

De gemeenten Engelen en Bokhoven zijn sinds mijn laatste bezoek vereenigd. Het gaater gelukkig buitengewoon goed. Burgemeester Willens had mij dat reeds vroeger geschreven. — Keiken tegenwoordigheid van den burgemeester getuigen de beide welhouters septe en van den Waile — die beide in Engelen ^{het ander} wonen — dat het niet beter kon, en dat men met de vereeniging zeer ingenomen was. —

Van de 17 raadsleden wonen er 3 in Bokhoven. —

Engelen heeft heel geen belastingen, behalve 50 ap. centen gebouwd en 20 ongebouwd. Aan deze omstandigheid is het te wijlen, dat tal van schippers die aan boord wonen, maar in de een of andere gemeente, waar zij staan ingeschreven hooge plaatselijke belasting moeten betalen. — hun domicilie verlegden naar Engelen. In 1922 nam de bevolking toe met 200 zielen (schippers), en in 1923 tot nu toe meer met 350 zielen.

Voor Engelen's finanties is daarin een groot bezwaar gelegen: Engelen moet bijdragen in de onderwijscosten van de schippers kinderen in andere gemeenten.

Geen woningnood: met Rijkspremie werden 5 woningen gebouwd, en 2 onder premie 2. —

Het archief van Bokhoven ligt ^{plaats} nog in het voormalige Raadhuis.

De ophengst van de landerijen van Engelen gaan sterk achteruit: in 1921 was deze f 12 190.25 in 1922 f 9 997 voor 115 schar ad f 87; en in 1923 f 6 966 voor 96 schar ad f 72. —

De baeren meesten hen gevalde van de malaise nog al wat een op ruimen. Als erendien moet het ~~schaa~~ weidgeld per schar belangrijk verminderd worden.

De vleeschkeuring is nuttig en werkt goed. —

De warenkeuring dient heel niets uit, en kost

Engelen.

veel geld; die werd beter op gemeind! —
Vog twee veldwachters; als die uit Bokhorren
over 3 jr zijn volle pensioen heeft, gaat hij heen.
Men behield hem voorloopig, omdat gemeentl. an-
ders toch wachtgeld moet betalen. —

De veldwachter uit Engelen, die op den duur
alleen moet overblijven, is een jonge man, vier
2 jr aangesteld, met veel dienstjaar, zonder be-
fillen. Men is hem zeer genegen.

Geen werkloosheid, dat nachten heeft.

Geen autobussen. — Ook het verkeer te water is
niet meer zoo goed geregeld als vroeger; er waren
veel minder bootjes!

Er komt geen irrigatie sluis boven Bokhorren. De in-
laat sluis van de Hardappelstijl is een failure; er
komt slechts brade veel water binnen; slijb komt
er heel veel niet mede.

Van den oud. burgemeester Murray beloofde
ik bij zijn aftreden als burgemeester, hem te zullen
bezoeken, als ik in Engelen kwam; ik loste hem
nijn woord in!

Engelen.